

Liten hjälpreda vid litteraturgranskning

Den högre utbildningen är heteronormativ. En norm, som till stora delar inte är uppenbar vid första anblicken, ligger inbäddad i utbildningen – heteronormen. Normen lyfter fram heterosexualitet som det normala, naturliga och önskvärda. Många inom högskolan passar inte in i denna norm och utsätts för ett utanförskap. Det som utifrån normen klassas som onormalt, onaturligt och icke önskvärt, såsom homosexualitet, bisexualitet, transpersoner eller vissa uttryck för heterosexualitet förminskas eller förljugs. Förutom att konsekvenserna blir allvarliga för enskilda personer inom högskolan så håller utbildningen för dålig kvalitet. Högskolan hjälper till att skapa och återskapa fördomar och negativa värderingar i samhället och banar väg för diskriminering.

Sveriges Förenade Gaystudenter (SFG) arbetar för att motverka heteronormativiteten i den högre utbildningen. På så sätt ser vi att benen kan slås undan för strukturer som bidrar till diskriminering och kränkningar. En utgångspunkt för vårt arbete är likabehandlingslagen (SFS 2001:1286) för studenter i högskolan, som stadgar att alla lärosäten aktivt ska arbeta mot diskriminering. Inom ramen för projektet ”Likabehandlingslagen – Vad hände sedan?”, som stöds av Allmänna arvsfonden, så har vi tagit fram denna hjälpreda som ett led i arbetet. Vi har uppmärksammat på att kurslitteratur är ett särskilt problem som bärare av heteronormativiteten – något som inte minst ett antal anmälningar till HomO vittnar om. Vi vet också att det bland lärosätena finns goda ambitioner och en vilja att angripa problemet, samtidigt som det finns få verktyg till hands.

Det är vår förhoppning att våra samlade erfarenheter, som de kommer till uttryck i den här hjälpredan, ska kunna erbjuda hjälp för alla som vill se över ”sin” kurslitteratur ur perspektivet om heteronormativitet. Det kan vara jämlikhetssekreterare, mångfaldssamordnare, kvalitetsansvariga, kursansvariga, lärare, studenter eller andra. Vår ambition är dessutom att utveckla hjälpredan med hjälp av andras synpunkter och erfarenheter, varför all respons på den är välkommen.

Trevlig läsning!

Stockholm den 25 mars 2006

Sofia B. Karlsson
Projektledare

Pär Wiktorsson
Vice förbundsordförande

Att tänka på

- 1) *Fundera över vem som har bestämt hur litteraturlistan ska se ut och vad den personen har haft i åtanke när listan gjordes? Har personen försökt få fram en mångfacetterad bild av det aktuella ämnet utifrån författare med olika bakgrund och erfarenheter? Hur ser listan ut med tanke på författarnas könstillhörighet?*

För att få fram en verkligt mångfacetterad bild av ett ämne är det relevant att författarna har olika bakgrund och erfarenheter. Sexuell läggning och trosuppfattning kan inte ”kontrolleras” utifrån litteraturlistan och inte heller alltid etnisk eller social bakgrund. Därför blir det könsfördelningen som det oftast är lättast att fundera kring. Män och kvinnor har olika erfarenheter genom att vi socialiseras in i olika könsroller som påverkar hur våra liv utformas. De olika erfarenheterna måste återspeglas i kurslitteraturen för att undvika osaklighet och snedvridning. Vita, heterosexuella, västerländska män har länge haft monopol på att leverera ”sanningar” inom den högre utbildningen, vilket speglar vad som förmedlas genom utbildningen. Detta bör ifrågasättas utifrån tanken att verkligheten beskrivs på olika sätt beroende på vem man är och hur nära normen man befinner sig.

- 2) *Ifrågasätt om texten förutsätter heterosexualitet. Fundera över hur stort utrymme heterosexualitet, homosexualitet och bisexualitet har i kurslitteraturen och vad det betyder.*

Hetero-, homo- och bisexualitet bör tas upp på ett likvärdigt sätt, annars riskerar man att upprätthålla heteronormen. Att inte nämna sexuell läggning alls är ingen lösning på problemet. Det innebär ofta att heterosexualiteten ändå tas för given. Att använda särskilda avsnitt eller kapitel utifrån sexuell läggning kan också vara ett problem. För att motverka heteronormen kan det exempelvis tyckas vara en god idé att ha ett särskilt avsnitt om homosexualitet, för att ändå komma undan osynliggörandet. Men det förutsätter att man samtidigt understryker att de andra avsnitten handlar om heterosexualitet, annars har bilden av homosexualiteten som något avvikande bara förstärkts. För att ge en icke-värderande bild av de tre sexuella läggningarna hetero-, homo- och bisexualitet bör alla dessa belysas och ges samma utrymme och diskuteras på samma sätt.

- 3) *Fundera över olika sätt att läsa texten, vilken utgångspunkt har författaren. Är författaren noga med att påpeka att någonting inte är homosexuellt trots att det inte är relevant eller inte finns ”bevis” för det?*

Ett exempel kan vara då en relation mellan två kvinnor som inte är definierad antas vara vänskaplig och inte erotisk trots att det inte finns några ”bevis” varken för eller emot. Varför påpekas detta? I många historieskrivningar har det varit viktigt att förneka rykten om homo- eller bisexualitet då sådana rykten förmodligen ansetts dra uppmärksamheten från det relevanta hos olika historiska personer. En elakare tolkning skulle kunna vara att man inte vill solka ner bilden av viktiga personer som ligger historieskrivaren nära. I alla

lägen är det ju tryggare med det vanliga och underförstått heterosexuella. Samtidigt blir historien snedvriden och normbärande.

- 4) *Titta efter om homo- och bisexualitet kopplas ihop med något som inte är relevant för den sexuella läggningen. Görs några generaliseringar? Tillför dessa något som är relevant för förståelsen av texten?*

Det finns problem med generaliseringar och fördomar kring dem som inte faller inom ramen för heteronormen. Är de inte uppenbara så kan man till exempel testa att byta ut ordet homosexuell mot heterosexuell, hur framstår påståendet då? Blir det ett konstigt sätt att beskriva heterosexuella och heterosexualitet på så är det ofta ett konstigt sätt att beskriva andra på. Man kan också titta på i vilket sammanhang homo- och bisexualitet nämns. Står det under rubriker och tillsammans med avsnitt där heterosexualitet skulle kunna nämnas?

- 5) *Se upp för diskussioner med en kränkande utgångspunkt*

Att bli behandlad med respekt och på ett likvärdigt sätt är en universell rättighet, oavsett sexuell läggning och könstillhörighet. Den rättigheten kan inte ifrågasättas. Inom kurslitteratur kan en mängd diskussioner kring exempelvis olika etiska frågor lyftas fram. Ibland händer det att sådant som homosexualitet eller homosexuellas lämplighet som föräldrar blir diskussionsfrågor. Högskolan har ett ansvar att inte reducera den universella rättigheten till en diskussionsfråga. Det absurda i detta kan exempelvis åskådliggöras om man byter ut homosexuell mot heterosexuell, muslim eller jude. Heteronormativiteten kan ibland skymma att det är lika kränkande att ifrågasätta HBT-personers rättigheter som några andras. Det kan vara bra att lyfta upp och försöka motverka homofobi, men då måste den självklara utgångspunkten vara varför homofobin är så utbredd och hur det kan komma sig att en del inte kan respektera allas lika värde och lika rättigheter oavsett sexuell läggning.

- 6) *Fundera över om homosexualitet främst framställs som något män emellan? Hur beskrivs kvinnors sexualitet?*

Ofta förminskas kvinnors sexualitet och kvinnlig homosexualitet ses inte som lika hotfull som manlig homosexualitet eftersom föreställningen ofta är att män är mer aktiva och mer sexuella. Homosexualitet översexualiseras dessutom ofta på ett sätt som heterosexualitet inte gör. För en del handlar homosexualitet bara om ”vad som görs i sängen” medan få skulle referera till heterosexualitet på samma sätt. Heteronormativiteten samverkar med könsförtrycket, vilket förfalskar många verklighetsbeskrivningar.

- 7) *Fundera över relevansen i att beskriva uppkomsten av homosexualitet*

Om det anses vara relevant att beskriva eventuella orsaker till varför människor tillhör olika sexuella läggningar, så var noga med att det inte bara är en eventuell orsak till homo-

eller bisexualitet som lyfts fram. Förklarar man inte även varför heterosexuella blir heterosexuella så har man genast klassat allt annat som avvikande. Frågan är dessutom extra känslig eftersom det finns både senare och mer aktuell forskning som har försökt förklara vad som "gått fel" hos dem som inte är heterosexuella.

Att agera för förändring

1) *Hitta rätt sätt att genomföra en kurslitteraturgranskning*

Ofta krävs att den som granskar kurslitteraturen vet på ett ungefär vad personen ska leta efter och exempelvis tänker på de tips som nämnts tidigare. Därför kan det vara bra med särskilda personer, med viss utbildning eller erfarenhet, som granskar kurslitteraturen. Samtidigt är det förstås mycket som vunnits om ordinarie kvalitetssäkringssystem kan fånga upp heteronormativ och kränkande kurslitteratur på något sätt. Särskilda frågor i samband med kursvärderingar kan vara en väg att gå.

2) *Använd inte kurslitteratur eller utbildningsmaterial som beskriver homo-, bisexualitet och transpersoner på ett problematiskt sätt, trots att resten av boken håller hög kvalitet*

Det är viktigt att högskolan tar aktiv ställning för allas lika värde och rättigheter oavsett sexuell läggning och könstillhörighet. Att använda en bok trots att den till viss del har ett kränkande innehåll är att bagatellisera kränkningen, även om man försöker att påtala för studenterna att just de delarna är problematiska.

3) *Använd kränkande litteratur som diskussionsunderlag med stor försiktighet*

På sina håll har det uppgetts att kurslitteratur som behandlar HBT-frågor på ett kränkande sätt används som diskussionsunderlag i undervisningen. Det har exempelvis handlat om litteratur som beskriver det sjukliga i homosexualitet eller hur man på olika sätt kan "bota" homosexualitet. Här är det på sin plats att mana till stor försiktighet. Kränkande kurslitteratur kan vara bra för att just tydliggöra kränkningar och diskriminering, men då måste den med stor tydlighet hanteras som just något kränkande. Den som ska leda diskussionen måste ha erforderlig kompetens och vara fullt medveten om riskerna med litteraturen. Diskussionen kan lätt spåra ur och enskilda studenter kränkas.

4) *Dokumentera de böcker där anmärkningar eller positiva sidor framkommer under en granskning*

Att granska kurslitteratur kan vara en omfattande process. För att undvika onödigt dubbelarbete och förhindra att dagens läxor glöms imorgon så är det viktigt med dokumentation. Sprid informationen till andra som kan tänkas ha ett intresse av den – gärna utanför det egna lärosätet.

5) *Kräv ändringar hos förlagen*

Det är med påtryckningar från flera håll som kurslitteraturen kan förändras i positiv riktning. Förlagen lyssnar naturligtvis till sina kunder. Förlagen kan hitta andra författare eller påverka dem som man är utgivare för. Författare kan naturligtvis i många fall vara villiga att ta till sig kritiken direkt på egen hand, men inom akademien finns också många författare med hög status och som ogärna blir ifrågasatta. Och även om en författare vill ändra i sitt material så krävs ju nytryck från förlagens sida för att det ska få någon effekt.

6) *Utnyttja exemplets makt*

Mycket undervisningsmaterial framställs av lärosätena själva, såsom kursansvariga lärares anteckningar, olika kompendium etcetera. Ska man angripa problemet med kränkande material som framställs av ”utomstående” bör man naturligtvis även se om sitt eget hus för att ha trovärdighet. Ett enkelt tips är att alltid använda exempel som innehåller både samkönade och olikkönade par när eget utbildningsmaterial framställs.